

Центр правових наукових досліджень

**Міжнародна
науково-практична конференція
«Актуальні питання
сучасної юридичної науки»**

Том 2

**м. Київ
2011**

УДК 34.01 (083)
ББК ХОЛО

Актуальні питання сучасної юридичної науки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 05-06 жовтня 2011 року. – Київ: у 2-х томах. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2011. – Т.1. – 120 с.

Подані на конференцію матеріали видаються в авторській редакції.

Рекомендовано до друку рішенням Правління ГО «Центр правових наукових досліджень» від 10 жовтня 2011 р. (протокол №46).

ПОЛІТИЧНА ПОЛІЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Бурдіні Михайло Юрійович

доцент кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

Ефективне проведення реформ, зокрема правоохоронних органів, неможливе без вивчення вітчизняного досвіду (як позитивного, так і негативного) функціонування органів, що забезпечували стадії кримінального судочинства. В українських губерніях після вводу в дію в 1864 році Статуту кримінального судочинства (СКС), до таких органів була віднесена, зокрема політична поліція.

Чинам Окремого корпусу жандармів відводилася особлива роль у проведенні дізнання – першої стадії попереднього розслідування у кримінальному судочинстві. Після реформи жандармського відомства в 1867 р. були утворені губернські жандармські управління, до яких з 1870 р. встановлювався „додатковий штат” (для служби в повітах) та жандармські поліцейські управління залізниць [4, 9, с. 118].

Саме ці підрозділи мали сприяти чинам прокуратури при виконанні ними обов'язків щодо порушення кримінальних справ та викриття винних, оскільки „опыт применения Судебных уставов выяснил вскоре совершенную недостаточность оказываемого прокурорскому надзору содействия со стороны полиции” [1, с. 127].

Діяльність чинів Корпусу жандармів регламентувалася „Правилами про порядок дій чинів Корпусу жандармів щодо дослідження злочинів” від 19 травня 1871 р. [7]. Функціональні обов'язки з дослідження злочинів чинами додаткового штату губернських жандармських управлінь та чинами жандармських поліцейських управлінь залізниць розрізнялися. Окремо був регламентований порядок проведення дізнання в державних злочинах.

Чини додаткового штату губернських та повітових жандармських управлінь про скоєння події, що мала ознаки злочину, доповідали місцевому прокурорському нагляду та поліції. До прибуття поліції чини жандармерії повинні були вжити заходів щодо запобігання знищенню слідів злочину та втечі підозрюваного. Також, в особливих випадках, прокурор міг доручити жандармським офіцерам проведення дізнання, однак робилося це виключно за командою начальника губернського жандармського управління. Таким чином обмежувався вплив прокуратури на чинів Корпусу жандармів. Дізнання провадилися за правилами, встановленими для поліції, після закінчення дізнання матеріали передавалися ініціатору його проведення. У разі допущення жандармами порушень при проведенні дізнання прокурор міг звернутися до начальства винного з вимогою про накладення стягнення. Таким чином, при проведенні дізнання в справах, підсудних окружним судам, чини губернських та повітових жандармських управлінь виступали в ролі допоміжних органів загальної поліції [6, с. 118].

Чини жандармських поліцейських управлінь залізниць щодо розслідування злочинів та проступків, скоєних у районі їх відповідальності, повністю замінювали загальну поліцію та, відповідно, мали всі права та обов'язки органу дізнання. Особливість проведення дізнання жандармами полягала в тому, що в разі зіткнення або катастрофи потягів, чини жандармських управлінь залізниць повинні були прибути на місце події з понятими та представником залізниць для складання докладного протоколу огляду місця події, тобто виконання слідчої дії. Зауважимо, що закон 19 травня 1871 р. не надавав права судовим слідчим безпосередньо давати вказівки жандармам у кримінальних справах, однак жандармським чинам ставилося за обов'язок „самим сообщать следователю все, что узнают, относящееся к делу, по которому они проводили дознание” [6, с. 119]. При цьому слід відзначити, що, за свідченням прокурора Харківської судової палати Бутовського, жандармська залізнична поліція „относилась болем чем другая (полиция – М.Б.), к своим

обязанностям исключительно формально” (крадіжки на залізницях були настільки поширеними й залишалися безкарними, що відправники товару закладали певний відсоток на збитки від розкрадання) [1, с. 272]. Про рівень культури жандармів красномовно свідчить циркуляр Окремого корпусу жандармів від 20 травня 1894 р. „Про заборону грубого поводження жандармських чинів з пасажирами потягів” [8].

Однією з основних функцій жандармських управлінь було провадження дізнань у справах про державні злочини і „досліджень” про політичну неблагонадійність. Покладання цих обов'язків на жандармів пояснювалося „свойством лежащих на них обязанностей” [2, с. 127]. Дізнання про політичні злочини здійснювалися офіцерами як чинами додаткового штату, так і чинами залізничних жандармських управлінь, за сприяння, у „потребных случаях”, нижніх чинів, на яких могло покладатися виконання окремих дій щодо дізнання. У виданому в 1885 р. „Посібнику чинам корпусу жандармів при проведенні слідства та дізнання” дізнання у державних злочинах визначалося як „... ничто иное, как предварительное следствие, но только произведенное офицерами корпуса жандармов, под наблюдением прокурорского надзора. На основании этого дознания, виновный может быть предан суду” [6, с. 123–124]. Чинам Корпусу жандармів надавалися практично всі права судових слідчих. Циркуляром Головного управління корпусу жандармів від 1876 р. № 136 приписувалося проводити дізнання „со всею тщательностью и с такою полнотою, чтобы можно было вывести заключение о роде и степени виновности привлеченных лиц и составить обвинительный акт” [6, с. 124].

Дізнання в державних злочинах розпочиналося або за вказівкою прокурора судової палати, або безпосередньо жандармськими офіцерами та повинно було провадитися під наглядом прокурора судової палати. У разі початку дізнання чинами жандармерії про це негайно сповіщався прокурор судової палати, за його відсутності – прокурор окружного суду, а також начальник жандармського управління. Особи, які проводили дізнання, мали право вживати всіх заходів, передбачених статтями 253–257 СКС („розшуки”, словесні опитування, негласний нагляд, застосування заходів попередження щодо підозрюваного), і слідчі дії: огляди, обшуки (з опечатуванням паперів) і виїмки. В екстрених випадках, за згодою прокурора, жандармський дізнавач міг телеграмою звертатися до інших посадових осіб з вимогою про проведення слідчих дій, що прискорювало провадження розслідування. Після завершення дізнання, усі матеріали передавалися начальнику губерньського жандармського управління, який надсилав їх прокурору судової палати для подальшого направлення та засудження винного.

Прийняття 14 серпня 1881 р. „Положення про заходи щодо охорони державного порядку та суспільного спокою” суттєво розширило компетенцію жандармського дізнання [5]. Так, у місцевостях, оголошених у стані посиленої або надзвичайної охорони, чинам Корпусу жандармів дозволялося проводити арешти, обшуки та виїмки в осіб, підозрюваних у скоєнні державних злочинів. Особливість дізнання за законом 14 серпня 1881 р. полягала в тому, що воно провадилося за поданням губернаторів (генерал-губернаторів) у випадках, коли не було фактичних даних для початку формального дізнання, або з метою „удостовериться в политической неблагонадежности лица, для принятия какой-либо административной меры” та провадилося без участі прокурора. Дізнання могло завершуватися: переходом до формального дізнання за Правилами 19 травня 1871 р.; вирішенням справи адміністративним порядком або припиненням справи за неповнотою доказів. Таким чином, при здійсненні дізнання чинами Корпусу жандармів „у порядку охорони” судова влада була повністю усунута від процесу розслідування.

З метою прискорення ходу дізнання жандармські офіцери грубо порушували існуючі юридичні норми провадження розслідування. Так, понятими запрошувалися підставні особи – жандармські унтер-офіцери та писарі управлінь; речі та документи, вилучені в заарештованих, переплутувалися; підозрюваних допитували по 8–10 годин безперервно, домагаючись показань та змушуючи писати під диктовку [9, с. 122]. Якість проведених дізнань була невисокою.

Законом від 7 червня 1904 р. вносилися зміни до Судових статутів щодо провадження в справах про державні злочини [3]. Провадження дізнання належало до компетенції чинів Корпусу жандармів, а попереднє слідство – до компетенції судових слідчих з найважливіших справ та слідчих в особливо важливих справах. Однак цим же законом уряд закріпив положення про не обов'язковість провадження попереднього слідства у справах про державні злочини у разі, якщо прокурор судової палати визнає достатніми для складання обвинувального акта доказів, здобутих при проведенні дізнання чинами Корпусу жандармів. Враховуючи це, можна констатувати, що уряд практично ліквідував стадію попереднього слідства при проведенні розслідування державних злочинів, передавши функції розслідування органу вищої адміністративної влади.

Використана література:

1. Матеріали для пересмотра законоположений о порядке производства предварительных следствий. – СПб.: Изд. Министерства юстиции, 1882. – разд. паг.

2. Министерство юстиции за 100 лет. 1802–1902 Исторический очерк – СПб. : Сенат. тип. – 1902. – 340 с.

3. О некоторых изменениях в порядке производства по делам о преступных деяниях государственных и о применении к оным постановления нового Уголовного уложения // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3, Т.XXIV, отд.1. – 1904. – № 24732.

4. Положение о корпусе жандармов // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2, Т.XLII, отд.2. – 1867. – № 44956.

5. Положение о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3, Т.I. – 1881. – № 350.

6. Попов Руководство для чинов корпуса жандармов при производстве следствий и дознаний / Попов. – СПб., 1885. – 227 с.

7. Правила о порядке действий чинов Корпуса Жандармов по исследованию преступлений // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2, Т.XLVI, отд.1. – 1871. – № 49615.

8. Циркуляр Отдельного корпуса жандармов от 20 мая 1894 г. // ЦДИАК. – Ф. 332. – Оп.1. – О.з. 19. – А.с. 20–21.

9. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.: Монографія / О.Н. Ярмиш. – Харків : Консум, 2001. – 288 с.